

КАРТОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО – КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ТУРИСТИЧНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті досліджується роль картографічного краєзнавства як провідного аспекту туристичної пізнавальної діяльності учнів. На конкретних прикладах показано його практичне втілення та значення у сучасному загальноосвітньому процесі.

Ключові слова: картографічне краєзнавство, ефект жюльвернізму.

В статье исследуется роль картографического краеведения как ведущего аспекта туристической познавательной деятельности учеников. На конкретных примерах показано его практическое воплощение и значение в современном общеобразовательном процессе.

Ключевые слова: картографическое краеведение, эффект жюльвернизма.

The role of cartographic regional study as a leading aspect of the tourist's cognitive pupil's activities. Alt's practical realization and value in the modern educational process is demonstrated with the help of the concrete examples.

Key words: Cartographic regional study, Jule Verne's effect.

Сучасне суспільство вимагає реального патріотичного виховання молодого покоління. Тому на перший план в освітньому процесі вже сьогодні висувається ідея необхідності розвитку туристичної та краєзнавчої діяльності учнівської молоді. Окрім того, випускник загальноосвітнього навчального закладу повинен отримати не тільки певну суму знань з базових дисциплін, але й оволодіти навичками пізнання своєї малої батьківщини. Важливим моментом у розв'язанні цього питання може бути туристично-пізнавальна діяльність учнів, ключовим аспектом якої є картографічне краєзнавство.

Людину в усі часи її історії супроводжувала звичайна географічна карта. Ще з сивої давнини існує необхідність формування картографічної грамотності. У розвиток сучасної картографічної освіти зробили великий внесок такі вчені: М. М. Баранський, Г. Ю. Грюнберг, І. Ю. Левицький, О. М. Берлянт, В.О. Шевченко, Р. І. Сосса, В. А. Барановський та ін. У розробці й виданні сучасних географічних карт важливе місце належить ДНВП "Картографія" та Інституту передових технологій. Розробляються і видаються карти й атласи областей України, у тому числі й туристичні. Отже, для повноцінної картографічної освіти школярів є широка як теоретична, так і практична база.

Постановка проблеми. Карта є підтвердженням головної сутності географії – землеописання, а завдяки вчителю для учнів торується шлях між змістом географічної карти, змістом підручника та спостереженнями під час туристичних походів. Але географічна карта втрачає свої позиції головним чином через зменшення часу на вивчення географії як предмета. Тому потрібні нові підходи до максимального задоволення через туристично-пізнавальну діяльність і картографічне краєзнавство освітніх, практичних, інтелектуальних потреб учнів з метою поглиблення знань відповідно до всіх принципів навчання.

Метою даного дослідження є вдосконалення форм і пошук нових методичних прийомів, а також відстеження позитивних моментів щодо створення учнями краєзнавчих картографічних творів у ході туристично-пізнавальної діяльності та поліпшення картографічної грамотності сучасних випускників шкіл – майбутніх студентів.

Виклад основного матеріалу. Створення учнями власних краєзнавчих картографічних творів є новим підходом до навчання географії, зокрема краєзнавства. У ході комплексної туристично-пізнавальної роботи учні за допомогою географічної карти можуть передати своєрідність і неповторність свого рідного краю. Отже, школярі мають перед собою конкретну мету, а їх робота набирає конкретної вмотивованості.

Отримуючи загальні знання з географії, учні оволодівають і відповідними навичками читання карти, тобто здійснюється освітній принцип навчальної діяльності заради знань, а отримання знань – заради діяльності. Це й покладено в основу ідеї максимального залучення школярів, у першу чергу старшокласників, до створення краєзнавчих картографічних творів. Даний вид діяльності значно відрізняється від практичних робіт з контурними картами на уроках географії, адже уроку у даному випадку буде замало. Старшокласники під час туристичних походів повинні поглиблювати свої географічні знання на засадах учнівського краєзнавчого картографування. Вони отримують реальну можливість працюючи на колективістських засадах, реалізовувати принцип індивідуальної відповідальності за виконану справу, йдучи, таким чином, до самовираження і самореалізації.

М. М. Баранський [3] зазначав, що правильно поєднана навчально-пізнавальна та туристично-краєзнавча дослідницька діяльність учнів у старших класах віддзеркалює роботу науково-дослідних організацій. Саме при наявності важливої справи розв'язується й проблема раціонального використання вільного часу учнів. Так, в організації туристично-пізнавальної та дослідницької діяльності школярів щодо вивчення природних особливостей конкретного адміністративного району у курсі географії України можна запропонувати кілька рівнів (табл. 1).

**Рівні організації туристично-пізнавальної
та дослідницької діяльності учнів**

1-й рівень	2-й рівень	3-й рівень	4-й рівень
Усі учні	Групова робота	Індивідуальна робота (9-11 класи)	
Описово-пізнавальний з елементами інформаційного пошуку (застосовується з 8 класу)	Учніське картографування з елементами копіювання (застосовується з 8 класу та продовжується у 9)	Дослідницький проектно-конструктивний з виходом на Малу академію наук	Кінцевий результат – створення учнівського аматорського краєзнавчого атласу
Організація роботи учнів на уроках та в позаурочний час (факультативи, гуртки, туристичні походи)		Організація роботи учнів у позаурочний час (факультативи та гуртки, індивідуальні заняття, туристичні походи)	

Описово-пізнавальний (інформаційно-пошуковий) рівень є початковим у вивченні школярами свого району й базується на отриманих знаннях та сформованих у попередні роки навичках. За видами діяльності учнів його можна поділити на кілька етапів.

Перший етап – читацький, спрямований на опрацювання карт в атласах України і складання короткої характеристики природи свого району. Таким чином, закріплюються навички: 1) виокремлення певної території із загальної географічної карти; 2) роботи з довідниками з метою подальшого укладання учнівських словників (зокрема й термінологічних) та подальшого вивчення району.

Другий етап – порівняльний. Учні порівнюють отримані на першому етапі дані з картографічними даними в атласі своєї області. Співставляючи однакові тематичні карти, школярі розширюють власну інформаційну базу і роблять відповідні висновки. Крім того, сюди ж може бути включена додаткова краєзнавча інформація з енциклопедично-довідникових джерел та Інтернету.

Третій етап – деталізація. Старшокласники на цьому етапі виокремлюють і співставляють незначні, але яскраві деталі природи (у тому числі й екологічні), отримані з газет та краєзнавчих видань, з матеріалами власних туристично-краєзнавчих експедицій, походів та екскурсій.

Між представленими вище етапами першого рівня важко провести чіткі часові межі. Вони, як правило, відповідають календарному плануванню вчителя, згідно з яким створюються окремі групи учнів, які працюють над поглибленням туристично-краєзнавчого інформаційного поля. Отже, реалізується принцип диференціації навчання.

Таким чином, отримавши максимально повний картографічно-довідковий опис природи свого району (так званий ефект жюльвернізму) [4], старшокласники можуть переходити до картографування зібраної інформації.

Учніське краєзнавче картографування з елементами копіювання вимагає від учнів не тільки міцних знань з картографії, але й сформованих навичок малювання та виконання графічних зображень, а тому організовується

в межах невеликих робочих груп старшокласників, які сформовані за напрямками своєї діяльності: геологи, кліматологи, ґрунтознавці, екологи, ландшафтознавці, етнодемографи тощо. Їх діяльність передбачає наступні етапи:

Перший етап – підготовчий. Учні готують контурні карти (карти-макети) району, на яких розміщуватиметься отримана на трьох етапах першого рівня інформація. Головне тут – дотримуватися вимог картографічного дизайну та найважливіших принципів складання краєзнавчих карт: 1) науково-довідкове спрямування; 2) інформаційна комплексність (але без інформаційних перевантажень); 3) системність; 4) наступність; 5) сучасність; 6) єдиний рівень картографічної генералізації та інші [1].

Другий етап – розробка легенди карти. Старшокласники повинні відібрати потрібні стандартні картографічні умовні знаки й розробити власні (авторські), завдяки яким має створюватися сюжетність карти і повнота відображення географічної своєрідності краю. Слід уважно поставитися до туристичних знаків, актуальність, зрозумілість, естетичність та нестандартність яких допоможе привабити у район туристів.

Третій етап – вибірково-копіювальний. За результатами опрацювання карт і атласів України та своєї області старшокласниками відбираються ті з них, що в межах району мають максимальну інформаційну сталість (геологічна, тектонічна, корисних копалин). На цьому етапі створюються й карти, на яких наноситься додаткова краєзнавча інформація, отримана під час екскурсій та експедицій: карти ґрунтів, рослинності, екологічного стану в регіоні (вони постійно потребуватимуть певних часових коригувань).

Четвертий етап – описово-пояснювальний. На даному етапі учні готують текстовий інформаційно-описовий матеріал до створених краєзнавчих карт. Ці логічно пов'язані описи, доповнені власними роздумами, висновками й прогнозами учнів, сприяють не тільки закріпленню в старшокласників навичок читання карти, а й баченню та виділенню на своїх авторських краєзнавчих картах суто місцевих географічних особливостей (творчий етап ефекту жюльєрнізму).

На дослідницькому проектно-конструктивному рівні учні обирають теми дослідження природи рідного краю відповідно до етапів формування картографічної грамотності та теоретичного мислення: 1) факти; 2) теоретичне ядро; 3) наслідки (практика).

Стосовно ж третього та четвертого рівнів, то для кожного учня пропонується індивідуальне дослідницьке завдання, яке він, виступаючи в ролі науковця, має виконати впродовж певного часу. Результатом пошуково-дослідницької діяльності зазвичай є краєзнавчий картографічний твір.

Проте не завжди учні мають можливість проводити спостереження у межах усього району. Тому з метою обміну результатами своїх спостережень та досліджень важливо проводити щорічні районні науково-практичні учнівські конференції в рамках Малої академії наук. Підготовлені школярами виступи, диспути, бесіди за «круглими столами» сприятимуть обміну думками та отриманню важливої і повної інформації щодо певного району.

Кінцевим результатом туристично-пізнавальної діяльності та учнівського краєзнавчого картографування може бути видання шкільного аматорського краєзнавчого атласу району, завершити який завжди складно, адже наявна постійна динаміка багатьох факторів та явищ, унаслідок чого ця робота може тривати доволі довго, набуваючи нові форми та напрямки [4].

Висновки. Створення учнями у ході туристично-пізнавальної діяльності власних краєзнавчих карт сприяє формуванню комплексного, просторового, соціально зорієнтованого уявлення про оточуючий світ. Старшокласники по-іншому починають оцінювати роль карти в житті людини, розуміти, сформульовані М. М. Баранським, її функції: 1) засіб дослідження в географії; 2) систематизація (впорядкування) матеріалів власних спостережень; 3) засіб наукових пояснень та передбачень; 4) засіб уявного експерименту; 5) просторова характеристика об'єкта або явища; 6) фіксація знань [2]. Зникають стандартизація мислення, заангажованість, а народжується індивідуальний та колективний досвід самостійної творчо-пошукової діяльності, креативність мислення та конструктивізм, збудження позитивних емоцій, раціональне дозування розумової та фізичної праці, здорова творча конкуренція. Таким чином, досягається мета розвитку творчої особистості випускника, формується географічна культура молодшої людини, її громадянська позиція й загальний кругозір, виховується людина-патріот.

Формування картографічної грамотності старшокласників завдяки залученню їх до створення аматорського шкільного краєзнавчого атласу – це один зі шляхів виховання учня як особистості з творчим (конструктивістським) мисленням, а картографічне краєзнавство становитиме ключову основу його туристично-пізнавальної та дослідницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байназаров А. М. Принципи розробки еколого-природоохоронного атласу адміністративної області як засобу навчання / А. М. Байназаров // Модернізація і реформування середньої, вищої і післядипломної географічної та картографічної освіти в країнах СНД: досвід, проблеми, перспективи : матеріали XII Міжнародного науково-методичного семінару. – Вінниця : Антекс-УЛТД, 2003. – С. 330-334.

2. Баранский Н. Н. Экономическая география в средней школе. Экономическая география в высшей школе / Н. Н. Баранский. – М. : Географгиз, 1957. – 328 с.

3. Баранский Н. Н. Методика преподавания экономической географии / Н.Н.Баранский. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.

4. Гнедашев В. М. Організація роботи учнів зі створення краєзнавчих карт для аматорського шкільного атласу / В. М. Гнедашев // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. – К. : Інститут передових технологій, 2005. – С. 42-45.